

УДК 37(477) «1920/1930»

ACTIVE TEACHING METHODS IN THE PEDAGOGICAL PRACTICE OF THE UKRAINIAN SCHOOL IN THE 20-30 YEARS OF THE XX CENTURY
АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ 20-30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Velykdan Y.V./Великдан Ю. В.

Senior lecturer in the theory and theory department techniques of technological education and computer graphics /старший викладач кафедри теорії та методики технологічної освіти та комп'ютерної графіки /
ORCID ID: 0000-0002-7005-260

*Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University,
30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, 08401/
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., Україна, 08401*

Анотація. У статті здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури щодо спроби використання активних методів навчання у шкільній практиці України у період 20-30-х ХХ століття. Проаналізовано основні принципи політики Радянської України у галузі освіти і виховання підростаючого покоління. Доведено, що такі форми й методи навчання, як «метод проектів», «Дальтон-план», «лабораторно-бригадний метод» мали потужний потенціал на початку ХХ століття, але в свою чергу мали ряд недоліків, які безпосередньо впливали на саму організацію навчання.

Ключові слова: метод навчання, єдина трудова школа, метод проектів, дальтон-план, Г. Ф. Гринько

Вступ.

У сучасній Україні система освіти безперервно розвивається, і для неї характерне постійне відновлення й саморозвиток. Тому пошук нових методів навчання для організації навчального процесу є досить актуальним і складним. Адже, саме впровадження чогось нового призведе до поліпшення якості освіти в навчально-виховному процесі. Тому вивчення та застосування досвіду минулих років у організації навчання може бути ефективне при реформуванні освітньої галузі, що є дуже актуальним в даний час.

З 20-х років ХХ століття Наркомос УСРР через суспільно-політичні та соціально-економічні причини розпочав шкільну реформу в контексті будівництва радянської держави, розгорнувши при цьому широкий процес українізації, докорінно змінив діючу шкільну освіту, створив і втілював у життя дієздатну, національно спрямовану українську систему шкільної освіти, так зване соціальне виховання в основі якого лягло «Положение о единой трудовой школе», створене Наркомосом РСФРР [6]. Ці зміни призвели до пошуку найбільш ефективних методів навчання для школи з метою врахування інтересів і нахилів дітей та реальних потреб суспільства, радикального переосмислення ролі і значення праці в житті школярів. Саме тому велику увагу було приділено розробці так званих «активних» методів навчання, а саме: бригадно-лабораторний метод, метод проектів, а також запозичений із арсеналу американської школи «Дальтон-план».

Мета статті – розглянути та проаналізувати активні методів навчання в педагогічній практиці української школи 20-30 роках ХХ століття для можливого використання в сучасних умовах.

Основний текст.

Нова українська система освіти будувалася за російським зразком, беручи за основу «Положення про єдину трудову школу», що діяло в Радянській Росії. Автором проекту нової системи освіти став нарком освіти Г.Ф. Гринько [1]. Ця система була доповнена його заступником Я.П. Ряппо, обговорена і схвалена на засіданнях колегії членами різних відділів Наркомосу УСРР, всеукраїнськими освітніми і партійними нарадами. Вона передбачала запровадження безплатного і спільного навчання дітей обох статей з 8-ми років, загальноосвітній і політехнічний характер навчання, заборону релігійного виховання, введення в основу роботи школи продуктивної праці дітей. Основою нової української системи освіти було покладено соціальне виховання, а робота всіх освітніх і виховних закладів будувалася за трудовим принципом і за своїми завданнями та змістом утворювала єдину систему професійної освіти. Основні принципи політики Радянської України у галузі освіти і виховання підростаючого покоління були занотовані у «Декларації про соціальне виховання дітей», виданій Наркомосом УРСР в 1920 році. «Декларація» вказувала на необхідність виховання дітей в дусі комунізму, трудового виховання, поєднання навчання і виховання у єдиному процесі.

Отже, в цілому розроблена Наркомосом УСРР схема шкільної освіти мала такий вигляд: дошкільні заклади соціального виховання (дитячий садок, дитячий будинок, комуна, колонія) для дітей від 4 до 8 років, соціальне виховання єдиної трудової школи охоплює дітей віком від 8 до 17 років. Діти 8–12 років навчаються в I концентрі семирічки, діти 12–15 років – II концентрі семирічки, а діти 15–17 років – профшколі. Професійна школа виконувала функції соціального виховання та професійної освіти [2].

Загальні принципи нового змісту освіти втілювалися в Єдиному навчальному плані соцвиху. Зокрема, в загальній характеристиці до «Навчально-виховного плану роботи з дітьми шкільного віку» зазначалося, що в основу нових комплексних програм для установ соціального виховання УСРР, як і виданих ГУСом в РСФРР програм єдиної трудової школи, лягло вивчення трудової діяльності людей. Загалом програми УСРР та РСФРР були структурно подібні: розбиті за роками і триместрами, розміщені за трьома колонами (природа, праця, суспільство). «Коли ми оголошуємо, що програми соцвиху орієнтуються на виробництво, ми вже цим робимо великий крок уперед від старих програм з їх відволікаючими знаннями; коли ми до того ж застосовуємо в педагогічній роботі методи, що ґрунтуються на дитячій активності, ми створюємо абсолютно нову школу, яка немає нічого спільного зі старою», – так пояснюється суть реорганізації методів та оновлення змісту шкільної освіти Єдиному навчальному плані соцвиху [1].

Отже, всі зміни в навчально-виховному процесі які були пов'язані з реформуванням змісту освіти, призвели до потреби застосуванню нових так званих «активних» методів навчання.

У дидактиці метод навчання є складним утворенням, бо має багато сторін, відповідно до яких методи групуються в певні системи.

Аналіз історико-педагогічних джерел і наукових досліджень засвідчує, що теоретичне обґрунтування методів навчання в українській школі першої половини ХХ століття має місце в працях В. Скорохода, М. Рождественського, Я. Резніка, С. Чавдарова, де знаходимо загальну теоретичну аргументацію використання методів навчання, класифікації методів навчання школярів і т. ін.

Над дослідженнями методів навчання працювали А. Пінкевич, А. Алексюк, А. Смолкин, П. Сікорський, М. Верзиль та інші. Особливе місце у дослідженні активних методів навчання займає дослідження Г. Ващенко.

На думку Г. Ващенко сутність активних методів навчання, полягає в тому щоб навчальний процес був спрямований на розвиток ініціативи та самостійної думки учнів. Використання таких методів передбачає повідомлення вчителем певного завдання, уточнення основного напрямку роботи, організацію самого процесу навчання. В ході виконання поставленого завдання учні працюють самостійно, однак в окремих моментах вони мають право звернутися до вчителя по допомогу. Суттєвими особливостями активних методів навчання, як зауважує Г. Ващенко, є такі: з інтелектуальних здібностей учні найбільше використовують логічне мислення, застосовують усі форми висновків, особливо індукцію. Робота учня при активних методах в основному нагадує роботу вченого-дослідника або діяча, що має певне практичне завдання [3].

Перейдемо до розгляду саме тих активних методів навчання, що були покладені в основі трудового принципу єдиної школи.

Дальтон-план одержав свою назву від американського міста Дальтон, де він вперше був застосований американської вчителькою Елен Паркхерст в 1918 році [5]. Основне завдання Дальтон-план полягає в тому, що центральним місцем педагогічної роботи замість класної кімнати стає лабораторія, кабінет, майстерня, де учень працює над отриманими завданнями, замість звичайних уроків, обов'язкових для всіх учнів, організовуються вільні зайняття в тій чи іншій лабораторії за їх бажанням з самостійним розподілом часу. Отримавши завдання, учень йде в необхідну для його роботи лабораторію, працює там стільки часу, скільки йому необхідно для виконання завдання. Тож в залежності від завдання над яким він працює, від його нахилів та здібностей він може протягом дня працювати в одній, двох, трьох лабораторіях. Тобто, учень протягом дня може переходити з однієї лабораторії в іншу, так як він має право вільно працювати над завданням та проводити власні експерименти. Вчитель за своєю діяльністю виконує функції завідувача лабораторії чи консультанта-інструктора, який допомагає учням розібратися в завданні, дає поради у скрутних випадках. Позитивними сторонами роботи по Дальтон-плану потрібно вважати те, що він дає більший простір для самодіяльності учнів, підвищення їх активності, вчить самостійно володіти своїм часом та продуктивно його використовувати. Але поряд з позитивною стороною Дальтон-план має і ряд недоліків: пониження колективної роботи школи, відсутність колективізму, кооперації та взаємодопомоги [4]. Він перетворює дослідницьку роботу в індивідуальний дослід, що і не може бути цілком

застосований в педагогічній практиці української школи, тому що все навчання повинно бути запліднено принципом колективної роботи та колективної відповідальності.

Метод проектів вперше як освітня технологія виник в 20 – х роках ХХ ст. в США [5]. Його називали методом проблем. Цей метод характеризувався індивідуальною роботою за спільно складеним планом. Суть методу проектів полягає в тому, щоб стимулювати інтерес суб'єкта навчання до певних проблем, що припускають володіння деякою сумою знань і через проектну діяльність, яка передбачає рішення однієї або цілого ряду проблем, показати практичне застосування отриманих знань. Тобто від теорії до практики – поєднання академічних знань із прагматичними при дотриманні відповідного балансу на кожному етапі навчання.

Суть методу проектів розкривається одним із провідних вчених – теоретиків, проф. Є.С.Полат: «Метод проектів передбачає певну сукупність навчально – пізнавальних прийомів, що дозволяють вирішити певну проблему під час самостійних дій з обов'язковою презентацією результатів. Якщо говорити про метод проектів як педагогічну технологію, то вона передбачає сукупність дослідницьких проблемних методів, творчих за своєю діяльністю» [7].

В Радянській Україні метод проектів намагалися перетворити школу навчання в школу життя, де придбання знань здійснювалося на основі праці, а зміст навчальних програм базувалося на суспільно корисних справах. На основі проективної методики була створена комплексна система навчання, за якою навчальні предмети замінювалися виконанням практичних проектів. Абсолютизація методу призвела до різкого зниження загальноосвітньої підготовки. В результаті цього проективна методика була засуджена в практиці школи та подальшого використання набула в 90-х роках.

Г .Ващенко, аналізуючи причини провалу методу проектів у радянській школі, зазначає, що педагогічна «техніка була спрямована не в бік розвитку особистої ініціативи і творчих шукань; своїми тенденціями вона цілком протилежна тим прагненням, що стали за основу пошуків західних педагогів», що ідея цього методу була «спотворена, доведена до абсурду, а потім різко засудженна і відкинута як «буржуазні переключування» [3, с.343].

В кінці 20-х років в українській школі мав місце бригадно-лабораторний метод навчання, коли та чи інша тема пророблялася самостійно групою (бригадою) учнів у кількості 5-10 чоловік. Сутність даного методу навчання, полягає в тому, що центр тяжіння роботи учнів переноситься із класу в класи-лабораторії, пристосованих для проведення учнями самостійних робіт. Тут проходить головна частина роботи учнів, виконувана ними по завданнях, що встановлюють об'єм роботи на певний, зазвичай тривалий - від двох тижнів до одного місяця - період часу. Кожен цикл дисциплін має свою лабораторію. Таким чином, учень працює по одному і тому відрізку часу в декількох лабораторіях. Робота учнів в лабораторіях самостійна і вільна; в межах завдання учень сам нормує своє навантаження, встановлює темп роботи, планує процес роботи, підбирає рекомендовані в завданні посібники, прилади, книги; якщо потрібно (за

характером завдання), конструює апаратуру; проводить ряд досліджень, що поєднуються з вивченням літератури; виконує ряд конкретних завдань, оформивши опрацювання (записи дослідів, самостійні реферати, проекти і ін.); нарешті - підсумовує виконану роботу і здає звіт вчителю.

В процесі роботи у лабораторіях в учнів виникають природні угруповання, виникає елемент співпраці, здоровій і надзвичайно плідній взаємодопомозі, планується початок доцільного розподілу праці, особливо при вирішенні складних завдань-проблем, коли в групі - одні проводять підготовчу роботу (збір «сирих» матеріалів та ін.), інші підбирають літературу (якщо потрібно, апаратуру та ін.); потім разом приводять підготовлені матеріали в систему, аналізують матеріал, підготовляють звіти і ін.

Ця обстановка роботи сприяє зростанню учня, як самостійного дослідника, що засвоює не лише формальні знання, але й метод їх отримання; учень звикає самостійно оперувати науковим матеріалом; у нього розвиваються навички до критичного мислення.

Цей метод має цілий ряд переваг у порівнянні з формами класно-урочних занять. Вона забезпечує насамперед широку індивідуалізацію темпу роботи можливості окремих учнів. Кожен учень, від слабкого до найсильнішого, виконує крайній мінімум, понад якого кожен виконує стільки, скільки він може за своїм індивідуальним даними. Сильний учень не повинен знижувати рівня своїх опрацювань; він не очікує інших; в рівній мірі і слабкий не змушений через силу і на шкоду справі поспішати з виконанням; він, звичайно, зробить не стільки, скільки сильніші його товариші, і не з таким, можливо поглибленням але свій мінімум він спокійно виконує. А також метод мав ряд недоліків: усувалася керівна роль учителя, облік роботи здійснювався для бригади в цілому, а не для окремих учнів, не проводилася індивідуальна робота з учнями; не було матеріальної забезпеченості шкіл для самостійної роботи учнів; не враховувався вік і підготовленість дітей при комплектуванні бригад; часто матеріал був просто незрозумілий для окремих учнів і навчання перетворювалося у просте зубріння.

Висновок.

Отже, проаналізувавши кожен з активних методів навчання, можна сказати наступне: з визначення сутності кожного методу видно, що в шкільній роботі кожен метод «протримався не довго»; кожен з методів гарний на своєму місці, але й кожен з них має ряд недоліків, які відбивалися на навчально-виховному процесі.

Підсумовуючи викладене вище, відзначимо, що у продовж всього ХХ століття прогресивні педагоги працювали над розвитком педагогічних технологій формування творчої особистості, зокрема активних методів навчання. Невдалий експеримент його використання у 20-ті роки сьогодні переосмислюється і переоцінюється. Наукові дослідження і наукова практика засвідчує великі педагогічні можливості нових технологій, при використанні досвід минулих років у виборі методів навчання для розвитку творчих здібностей учнів, їх самостійного критичного мислення.

Література

1. Березівська Лариса Дмитрівна. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : Дис... д-ра наук: 13.00.01. 2009.
2. Березівська, Л. Д. Реформа шкільної освіти: концепції Міністерства народної освіти УНР та Наркомосу УСРР (1919–1920) / Л. Д. Березівська // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. [Луганськ], 2006. № 19 : Педагогічні науки, ч. 1 : Історико-педагогічні дослідження. Регіональний вимір. С. 99. 107.
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. Видання перше / Г. Ващенко. Київ, Українська Видавнича Спілка, 1997. 441 с.
4. Вожатый. Молодая гвардия. 1926. №4
5. Дьюи Дж. Школа и общество. М.: Работник просвещения, 1992. 48с
6. Коротка доповідь Наркомосу УСРР про його діяльність в 1919 р. // ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 1. Спр. 314. – 22 арк.
7. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М., 2000. 272с

Abstract. *The article analyzes the psychological and pedagogical literature on the attempt to use active teaching methods in school practice in Ukraine in the period 20-30s of the twentieth century. The basic principles of the policy of Soviet Ukraine in the field of education and upbringing of the younger generation are analyzed. It is proved that such forms and methods of training as "project method", "Dalton plan", "laboratory-brigade method" had a strong potential in the early twentieth century, but in turn had a number of shortcomings that directly affected the organization of training .*

Keywords: *method of learning the Unified Labor School, project method, Dalton plan, GF Grynko.*

Стаття відправлена: 8.06.2021 р.

© Великдан Ю.В.